

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

«Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlər» kafedrası

DÜNYA İQTİSADIYYATI

i.e.d., prof. Hacızadə Elşən Mahmud olğu

BAKİ - 2011

Dünya iqtisadiyyatının qanunauyğunluqları və inkişaf istiqamətləri

Mövzunun planı

- 1. Qlobal inkişaf paradigması.**
- 2. İnkişaf - dünya iqtisadiyyatının əsas qanunudur.**
- 3. Qlobal iqtisadi inkişafın göstəricilər sistemi.**
- 4. Dünya iqtisadiyyatının mühüm inkişaf qanunauyğunluqları.**
 - 4.1 Qlobal inkişafın qeyri-bərabərliyi;*
 - 4.2 Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması prosesi.*
 - 4.3 Beynəlxalq və regional integrasiya.*
 - 4.4 Kapitalın transmilliləşməsi prosesi.*
- 5. Qlobal iqtisadi inkişafın müasir istiqamətləri.**

Qlobal inkişaf paradigması

Elmi-Texniki Tərəqqi qlobal inkişafın yeni paradigması rolunda çıxış edir.

Əsas təzahürlər:

- *Iqtisadiyyatın beynəlmiləlləşməsi;*
- *İnformasiyanın genişlənməsi - informasiya kommunikasiya sistemləri;*
- *Softlaşma -qeyri-material resursları – üçüncü sektor.*
- *İstehsal diversifikasiyası.*

Dünya iqtisadiyyatının qanunauyğunluqları

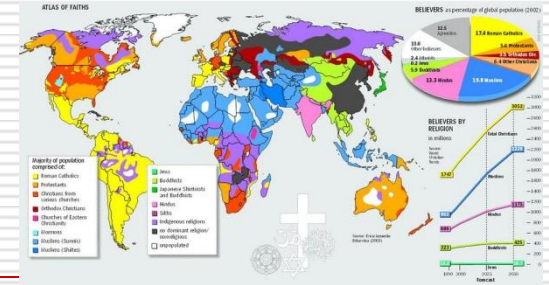
Dünya təsərrüfatı özünün məxsusi qanun və qaydaları şəbəkəsində elementləri antaqonizm daşımadan, yalnız bir-birinə bağlılıqda deyil, həmçinin digər

(siyasi, hüquqi, bioloji, ekoloji və s.)

sistem elementləri ilə də rabitə və qarşılıqlı əlaqəlikdə olan müstəqil vahid sistemdir.

İnkişaf dünya iqtisadiyyatının əsas qanunudur

Qlobal iqtisadi inkişafın göstəricilər sistemi

Ümum Dünya Məhsulu – ÜQM təsbit olunmuş dövr ərzində bütün dünya ölkələri ərazisində milli mənsubiyyət fərqiə baxmadan fəaliyyət göstərən müəssisələr tərəfindən istehsal olunan əmtəə və xidmətlərin həcmninin məcmusunu ifadə edir.

$$\text{ÜQM} = \text{£} \text{ ÜDM}$$

Hesablama cari və dəyişən kursda ABŞ valyutası – dollar (\$) üzrə aparılır.

Dünya iqtisadiyyatının **vəhdəti** və **bütövlüyü** qanunauyğunluğu

Dünya iqtisadiyyatının vəhdəti ilk növbədə ölkələr arasındakı iqtisadi münasibətlərlə təyin olunur.

Dünya iqtisadiyyatının bütövlüyü ehtiva edir.

- ☐ iqtisadi inkişaf səviyyəsi və ya siyasi quruluşundan asılı olmayaraq bütün ölkələr üçün ümumi olan iqtisadi qanunların hərəkəti;
- ☐ bütün ölkələrdə istehsal güclərinin hərtərəfli inkişafını sürətləndirən Elmi- Texniki-Tərəqqinin nailiyyətləri;
- ☐ dünya təsərrüfatının material bazası olaraq beynəlxalq əmək bölgüsünün mövcudluğu;
- ☐ təsərrüfat həyatının beynəlmillələşməsi və integrasiya proseslərinin güclənməsi.

Qlobal inkişafın qeyri-bərabərliyi

Dünya iqtisadiyyatının vəhdəti və *bütövlüyü* ilə yanaşı onun ziddiyyətliliyini də xarakterizə edən amillər mövcuddur.

Bu ziddiyyətlik əsasən ölkə qrupları arasında baş verir.

- a) dünya bazarındakı rəqabətlə bağlı beynəlxalq iqtisadi inkişafın 3 mərkəzi arasında – Şimali Amerika (*ABŞ başda olmaqla*), Qərbi Avropa və Asiya-Sakit Okean Regionu (*Yaponiya başda olmaqla*);
- b) sənayecə inkişaf etmiş «Şimal» və inkişaf etməkdə olan «Cənub» ölkələri arasında;
- c) sənayecə inkişaf etmiş «Qərb» və keçmiş sosialist düşərgəsi «Şərq» ölkələri arasında;
- d) yeni sənaye ölkələri ilə inkişaf etmiş ölkələr arasında;
- e) yeni sənaye ölkələri ilə inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında.

Müasir mərhələdə dünya iqtisadiyyatının inkişafına xas olan xarakterik xüsusiyyətlər

1. Dünya təsərrüfatının elementləri kimi integrasiyalıqdan transmilliliyə çevrilən sərhədlər tanımayan nəhəng dünyəvi korporasiyaların - TMK və TMB-lərin yaranışı.
2. Dünya iqtisadiyyatının bütövlükdə səmərəliliyinin artması, istehlakçılar üçün şəraitin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşması.
3. Rəqabətin dünya rəqabəti miqyasında kəskinləşməsi və onun eyni zamanda beynəlxalq əməkdaşlığa çevrilməsi.
4. Dünya iqtisadiyyatında idarə olunmama və anarxiya yaranışlarını təcrid etmək məqsədi ilə ümumdünya qanunvericiliyi və siyasi çərçivələrin təşəkkülü.
5. Hərbiləşmə və ideoloji qarşıdurmanı təcrid edən və dünyanın inkişafını bazar təsisatları yolu ilə təkan verən yeni iqtisadi qaydalığın yaranışına səylərin olunması.
6. Dünya iqtisadiyyatında yeni keyfiyyətdə beynəlmilləlləşməyə nail olma. Proses iki istiqamətdə gedir:
 - a) bazarların qloballaşması – vahid global bazarın yaranışına doğru
 - b) regional integrasiya bloklarının yaranışı

Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması prosesi

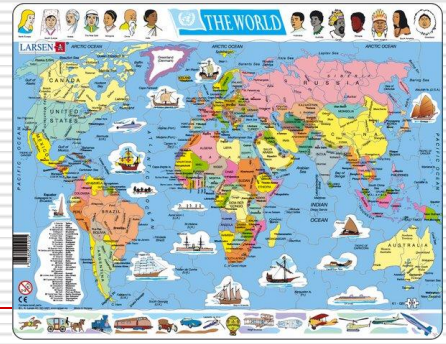
Iqtisadiyyatın qloballaşması - beynəlxalq iqtisadi integrasiyanın ali formasıdır.

Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması prosesi
dövlətlərarası və beynəlxalq iqtisadi birliklərin
yaradılması və fəaliyyət göstərməsində, eləcə də
müasir cəmiyyətdə beynəlxalq iqtisadi institutların
və transmilli şirkətlərin meydana gəlməsi və
inkişafında təzahür olunur.

Qlobalistika - qloballaşmanı tədqiq edən elm
sahəsi.

Beynəlxalq və regional integrasiya

İnteqrasiya latınca *integratio* - bərpa olunma, *integrationis* - tam, vahid.

Müasir dünyada ölkələr iqtisadiyyatlarının obyektiv birləşmə prosesi olaraq inteqrasiya milli təsərrüfatının beynəlmiləlləşməsi şərtliliyinə əsaslanır.

İnteqrasiya prosesi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatı aktiv tempdə dünya təsərrüfatının bir hissəsinə çevrilir.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya

İnteqrasiyanın əlaməti kimi iqtisadiyyat sferasında ümumi siyasətin formalaşdırılması və reallaşdırılması çıxış edir.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya

(*international economic integration*) beynəlxalq əmək bölgüsü nəticəsində müxtəlif iqtisadi inteqrasiya növlərini əhatə edən təsərrüfat sistemlərinin birləşməsi.

BEYNƏLXALQ İQTİSADI İNTEQRASIYA PROSESİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

Neoliberalizm

Korporasionalizm

Strukturalizm

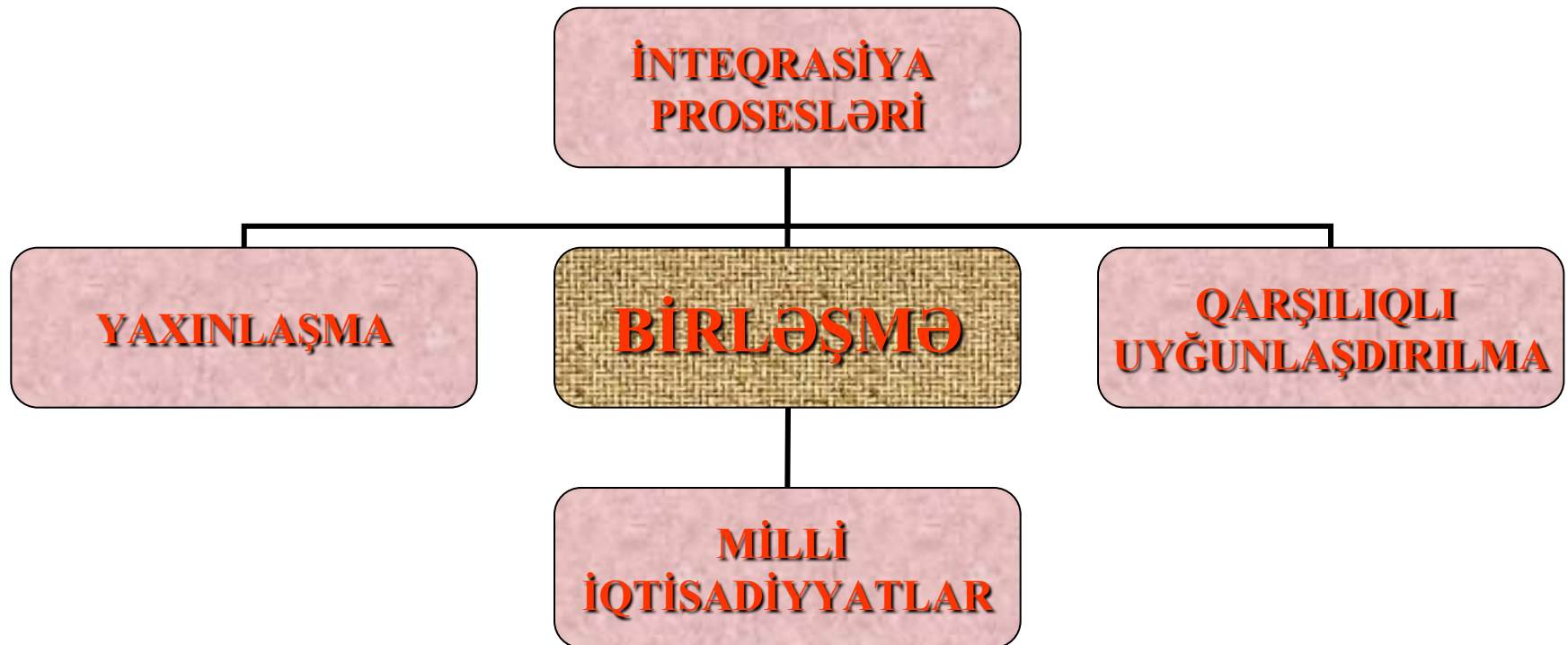
Neokeynsçilik

Dirijizm

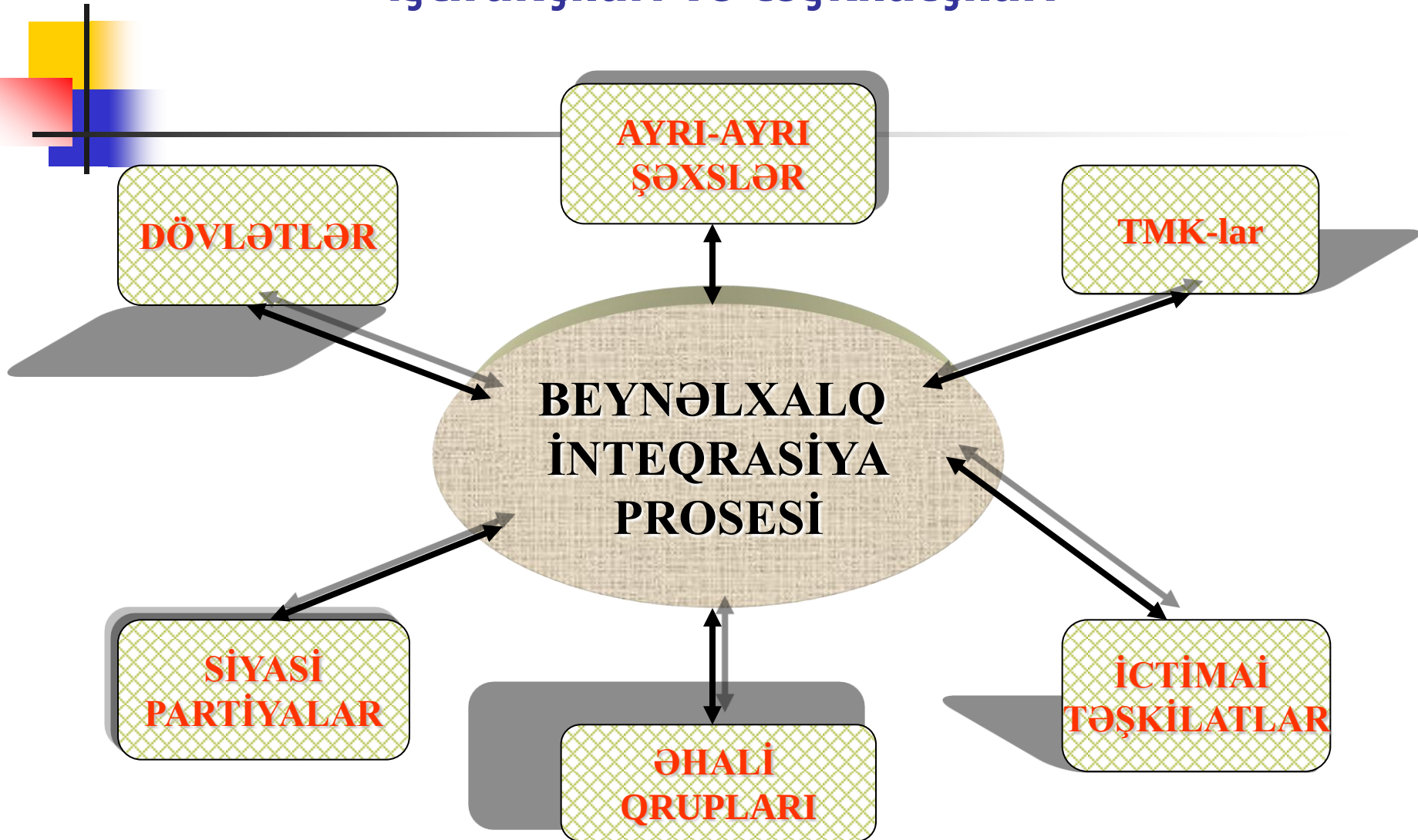
Müasir nəzəriyyələr:

**«mərhləli inteqrasiya» və «differensiallaşdırılmış
inteqrasiya» modelləri**

İnteqrasiya prosesinin gedişi

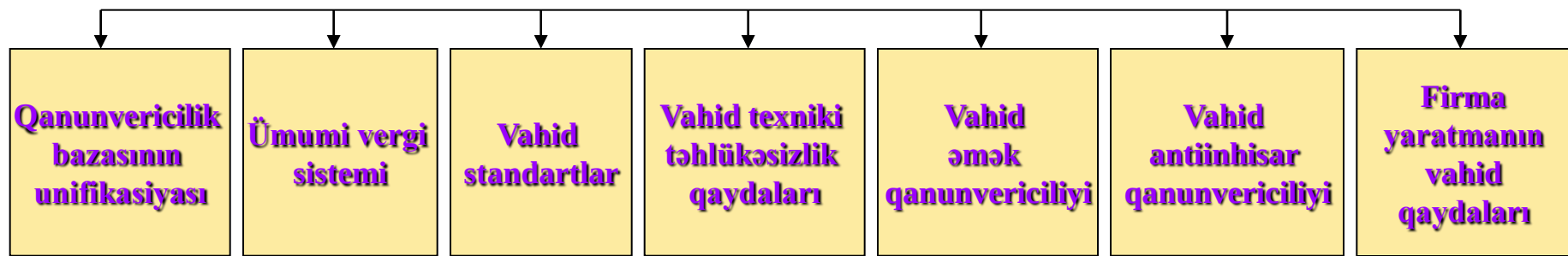

Beynəlxalq integrasiya prosesinin iştirakçiləri və təşkilatçıları

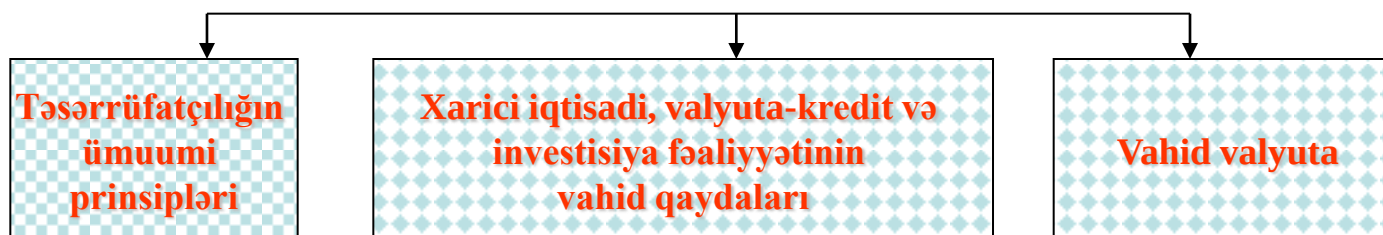

Beynəlxalq iqtisadi integrasiyanın mərhələləri

- **Ümumi iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi.**

- **Məhdud iqtisadi və valyuta birliyinin yaradılması.**
- **Sosial-iqtisadi proseslərin vahid tənzimləmə sisteminin fəaliyyət göstərməsi.**
- **Vahid iqtisadi məkanın formalaşması.**

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın *müasir xüsusiyyətləri*

DİNAMİZM

QEYRİ-MÜNTƏZƏMLİK

DEZİNTEQRASIYA İLƏ BİRGƏ BAŞ VERMƏ

QLOBAL SUBREGIONALİZM

**QLOBAL İQTİSADI İNTEQRASIYA ÜÇÜN REAL ŞƏRAİTİN
FORMALAŞMASI**

Beynəlxalq iqtisadi integrasiyanın əsas mərhələləri

Beynəlxalq iqtisadi integrasiya əsas beş mərhələdən keçir:

- ❖ *azad ticarət zonası;*
- ❖ *gömrük ittifaqı;*
- ❖ *ümumi bazar;*
- ❖ *iqtisadi ittifaq;*
- ❖ *iqtisadi və valyuta ittifaqı.*

Müvafiq integrasiyanın beş pilləsini hələlik AB keçmişdir

Regionlaşma

Müasir iqtisadi integrasiya modeli açıq regionalizmdə təənnüm olunur.

Regionlaşma bir region dairəsində olan dövlətlərin iqtisadi, siyasi, institusional, mədəni və s. əhatə edərək inkişaf və möhkəmlənməsi müstəvisində birləşməsi.

Regionlaşmanın məqsədinin fəvqündə azad ticari sferanın genişlənməsi, insan və kapital axınının sərbəst hərəkət missiyası dayanır.

Çağdaş zamanda regionlaşma prosesində mədəni-sosial komponentlər daha qabarıq nəzərə çarpır.

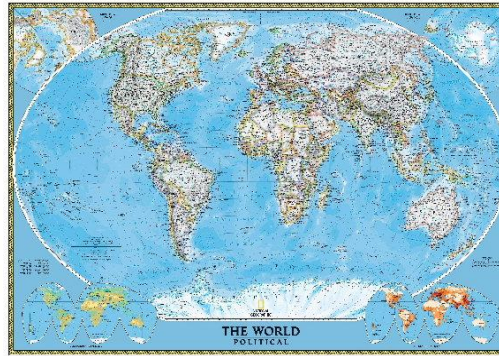
Makroregionlar

Avropa

*Qərbi Avropa
Şimali Avropa
Cənubi Avropa
Şərqi Avropa
Cənub-Şərqi Avropa*

Afrika

*Şimali Afrika
Qərbi Afrika
Mərkəzi Afrika
Şərqi Afrika
Cənubi Afrika*

Asiya

*Qərbi Asiya
Mərkəzi Asiya
Cənubi Asiya
Şərqi Asiya*

Amerika

*Şimali Amerika
Mərkəzi Amerika
Karib hövzəsi
Cənubi Amerika*

Avstraliya və Okeaniya

*Avstraliya və Yeni Zelandiya
Melaneziya
Mikroneziya
Polineziya*

Kapitalın transmilliləşməsi prosesi

Transmilliləşmə - kapitalın izafi bol olduğu bir ölkədən onun qıtlığı çəkildiyi başqa bir ölkəyə yerdəyişməsidir.

Transmilliləşmə - kapital qıtlığı ölkəsində digər istehsal amillərinin - əmək, torpaq və faydalı resursların izafiliyinə baxmayaraq onlardan kapital çatışmamazlığı ilə ələqədar təkrar istehsal prosesində səmərəli istifadəetmənin mümkünsüzlüyü zamanı yaranır.

Kapitalın transmilliləşməsi *prosesi*

Kapitalın *transmilliləşməsi* dünya iqtisadiyyatında yeni yaranışlar, köklü dəyişikliklər, xüsusən də TMK və TMB-lərin artımı və aktivliyini xarakterizə edir.

Transmilliləşmə prosesi müasir dünya təsərrüfatının fenomeni kimi obyektiv əsaslara malikdir.

Kapitalın transmilliləşməsi prosesinə sənaye şirkətlərinin, bankların, xidmət sferası kompaniyaları milli sərhədlərini aşaraq fəaliyyətini beynəlmilləşdirirlər.

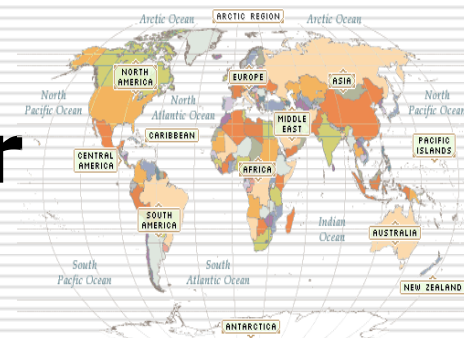
Kapitalın transmilliləşməsi prosesinə digər ölkələrin şirkətlərini öz kapitalı ilə inhisara alma, müştərək müəssisə yaratma, xarici banklardan maliyyə vəsaitləri cəlb etmə və uzunmüddətli möhkəm əlaqələr yaratma xarakterikdir.

Qlobal iqtisadi inkişafın müasir istiqamətləri

1. Texniki-İqtisadi inkişaf

2. Geoiqtisadi dəyişikliklər

3. Yeni dünya qaydası

Texniki-iqtisadi *inkışaf*

- ❑ Müasir texniki iqtisadi inkışafı Elmi-Texniki Tərəqqinin yüksəlişi, əsas istehsal amillərinin intellektuallaşması xarakterizə edir.
- ❑ Texnologiyalar, avadanlıqlar, mütəxəssis hazırlığı, istehsalın təşkili istiqamətində yeni biliklərin payı inkışaf etmiş ölkələrin ÜDM-ində 70-85% təşkil edir.
- ❑ Müasir iqtisadi artımın mühüm xüsusiyyəti idarəetmə praktikasında fasiləsiz innovasiya prosesinə keçidlə müəyyənləşir.

Geoiqtisadi dəyişikliklər

XXI əsrin ortalarında geoiqtisadi rəqabəti təyin edəcək müqayisəli üstünlükləri formalaşdıran yeni texnoloji ukladın təməl quruculuğu artıq başlanılmışdır.

- **Milli rəqabət üstünlüklərini təyin edən amillər:**
- **Əhalinin təhsili və sağlamlığının mühafizəsi;**
- **Elmin inkişafı;**
- **İnformasiya mühitinin dolğunlaşması və ona giriş imkanlığı;**
- **Hər bir şəxsin qurucu yaradıcılıq imkanlarının açılması üçün şəraitin yaradılması;**
- **Ətraf mühitin təmizliyi və həyatın yüksək keyfiyyəti;**
- **Yeni texnoloji ukladın əsas istehsal-texniki sistemlərinin inkişafı.**

Yeni dünya qaydası

Dövlət hakimiyyətinin beynəlxalq institutlar tərəfindən nəzarətə götürülməsi

Prosesin əsas metodu:

- *ölkələrin xarici iqtisadi mübadilədə qeyri-ekvivalent rejimə və borc asılılığına salınması;*
 - *milli elitaları siyasi, ideoloji və material asılı vəziyyətə gətirilməsi;*
 - *transmilli kapitalın azad hərəkətini əngəlləyən maneələrin aradan qaldırılması;*
 - *ölkələrin, kontinentlərin öz iqtisadi maraqları dairəsinə salınması.*
-

Qlobal Metasistem dünya iqtisadiyyatının növbəti sistemləri

Kurt Fridrik Heydl (1906-1978) **Avstriya filosofu**

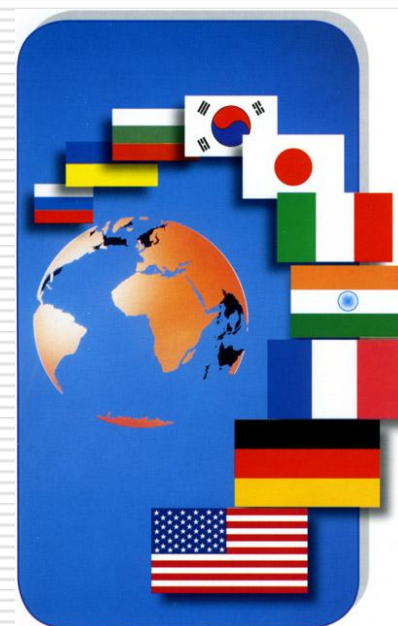
Dünyanın sistem modeli

- ☐ ***Dünya iqtisadiyyatı sistemi;***
- ☐ ***Qlobal təhlükəsizlik sistemi;***
- ☐ ***Ümumdünya istiqaməti sistemi;***
- ☐ ***Kosmoplanetar ekologiya sistemi;***
- ☐ ***Ümumi həyatın saxlanılması sistemi;***
- ☐ ***Beynəlxalq təhsil sistemi;***
- ☐ ***Vahid standartlaşma sistemi;***
- ☐ ***Biliyin vəhdəti sistemi;***
- ☐ ***Sivilizasiyalararası mədəniyyətlər sistemi;***
- ☐ ***Universal təkmilləşmə sistemi;***
- ☐ ***Planetar idrak sistemi;***
- ☐ ***Ümumdünya tolerantlıq sistemi.***

Əsas anlayışlar

- ☐ *Elmi-Texniki Tərəqqi*
- ☐ *Qloballaşma*
- ☐ *Qlobalistika*
- ☐ *İnteqrasiya*
- ☐ *Transmilliləşmə*
- ☐ *Dinamizm*
- ☐ *Qlokolizasiya*
- ☐ *Neoliberalizm*
- ☐ *Korporasionalizm*
- ☐ *Strukturalizm*
- ☐ *Neokeynsçilik*
- ☐ *Dirijizm*

T T ə Ə k K r R a A r R

- 1. Dünya iqtisadiyyatının qanunauyğunluqları**
- 2. Dünya iqtisadiyyatının vəhdəti və bütövlüyü**
- 3. Qlobal inkişafın qeyri-bərabərliyi**
- 4. Beynəlxalq və regional integrasiya**
- 5. Beynəlxalq iqtisadi integrasiya**
- 6. Kapitalın transmilliləşməsi**
- 7. Qlobal iqtisadi inkişafın müasir istiqamətləri**

Mövzunun ədəbiyyat siyahısı

1. Hacıadə E.M. Sosiallaşan iqtisadiyyat, Bakı: Elm, 2006. 509 s.
2. Kərimov C. Orucov A., İsmailov H. Dünya iqtisadiyyatı, dərslik (*İkinci nəşr*), Bakı: «Nurlan nəşriyyatı», 2007. 728 s.
3. Walther T. Dünya Ekonomisi. Alfa, İstanbul, 2002.
4. Örnek İ., Taş S., Yıldırım M. Geçiş Ekonomileri. Ekin Yayınevi, Bursa, 2008.
5. Appleyard D.R., Field A.J. International Economics. McGraw-Hill, Irwin, 2001.
6. H.V.D. International Economics. McGraw-Hill, Irwin, Boston, 2004.
7. Кругман А.Р., Обстфельд М. Международная экономика: Теория и политика. М: ЮНИТИ-1997. 350 с.
8. Ломакин В.К. Мировая экономика. М.: ЮНИТИ, 2007. 410 с.
9. Мировая экономика (*под ред. Булатова*). М.: Экономистъ, 2007. 860 с.
10. Основы экономической теории. Политэкономия учебник под редакцией Д.Д.Московина. М.: Наука. 2000 . 387 с.
11. Социально-экономическая география зарубежного мира, М.: Крон-Пресс, 1998. 592 с.
12. The World Economy (ABŞ - *ixtisaslaşmış elmi jurnal - ingilis dilində*).
13. www.worldbank.org - IBRD - Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı. (*ingilis dilində*)
14. www.worlddeconomy.ru - Kütləvi İnformasiya Vasitələri dünya iqtisadiyyatı haqqında (*rus dilində*).

SON

TƏŞƏKKÜR EDİRİK!

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Hacızadə Elşən Mahmud oğlu

İqtisad elmləri doktoru, professor

Bakı şəhəri. İstiqlaliyyət 6, ADİU, I mərtəbə,

Otaq №. 000

Tel: (+99412) 492 - 31 - 21

(+99412) 492 - 62 - 64

Web a site: www.elshanhajizadeh.com

E-mail: ehm@rambler.ru

